सोऽत्रत्रायमेवंविधोस्तीति तन्मां दुःखजनकत्वान्नोच्यतेऽतो विषादमूकासि यदा पूर्वमुक्तं वहति मलयसमीरे इत्यादिना कथमुक्तो दृष्टो धुना किमपि नोच्यते। त्वया तत्र किं दृष्टमित्यापेक्षयामाह॥ ॥विजयीति॥ ॥अधुना मुरारिः यमुनापुलिनवने विजयी रमते। अहमन्यत्पृच्छामि पूर्वं त्वया मम आगत्योक्तं तव विरहे वनमाली सखि सीदति दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति। इत्यादि श्रुत्वा मद्दुःखविस्मृतिर्जाता मम प्राणप्रियः मद्विरहे एवंविधो। स्ति। ततोहं गंतुं तत्रोद्यतापि पूर्वंविरहेण दुःखितातः प्रियक्लेशश्रवणादतिदुःखिता खिन्नासती गंतुमशक्ता जाता। तदा मनसि क्लेश एव स्थितो मत्प्रियः कीदृशो भविष्यतीति तदा त्वं पुनस्तत्र गता क्लेशाकनार्थं तदा त्वया प्रियः एवंविधो दृष्टो धुना तवागमनेन मम क्लेशनिवृत्तिर्जाता। यतो मुरारिर्विजयी यमुनापुलिनवने रमते॥ मुरारिरमणं दृष्ट्वा तव खेदोस्ति· मम नास्ति। मुरारित्वात्। यथा षोडशसहस्रराजकन्यानयनेस्वल्पो मया खेदो नासीत्तथा म

मापि नास्ति॥ न केवलं रमते। तया सह किंतु तस्यां रमते। तया सह किंतु तस्यां रमणानंतरं मं
डनादिकमपि करोति। तत्राह। समुदितमदन इति। एवं स्मरसमरोचितविरचितवेशा सति
मधुरिपुणा सह विलसनेन श्रमजलकणान्हरेण मृगमदतिलकं निवारितं जनितं ततो रमणी
यवदने मृगमदतिलकं लिखति। रमयितुं योग्या रमणीया तस्या वदने तत्करणं वदतीति।
वदतीति वदने अत्र यत्रायं वक्तमाणत्वान्निजगाद सा यदुनंदने। कीदृशे वदने। यतः समु
दितमदने। सम्यगुदितो मदनो यस्मिन्नुद्दीपकादि उक्तो। पुनः कीदृशे। चुंबनवलिता
धरे। समुदितमदनत्वात् चुंबनेन वलितः ओष्ठोधरो यस्मिन्। एवंविधे वदने सपुलकं सात्विका।
किर्निवा पुलकेन सह वर्तमानं यथा स्यात्तथा मृगमदेन तिलकं लिखति। कस्मिन् कमिव।
रजनीकरे मृगमिव। यथा रजनीकरः स्वांके मृगस्तथा तस्या वदने मृगमदतिलकं। तेन त
स्या वदनं सकलंकचंद्रतुल्यमुक्तं। रजनीकरेत्या रात्रौ शोभाजनकं न दिवसे। इत्यपि

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Pradarshini

ज्ञापितं। रजन्यां करण्यास्मिन्निति॥ तिलककरणप्रदं त्यक्त्वा लिखनोक्त्या मृगाकृति तिलकालिखनम
पि ज्ञापितं। अत एव मृगमिव रजनीकरे। इत्युत्प्रेक्षा कृतेति भावः॥ अनेन स्वरूपसौंदर्यगर्विता त्वं स्व।
चित्तं। तद्यथा मा गर्वमुद्वह कपोलतले चकास्ति कांतस्वहस्तलिखिता मम मंजरीति। अन्यापि किं न ख
भाजनमीदृशीनां वैरी न चेद्भवति वेपथुरंतरायः॥ एवमन्यदपि [illegible]पित च तनोति रत्नभूषां च
मुरिति धन्यतमासि किं ब्रवीमि सखि तनुनयनांतर[illegible]मोरुः कलयति मे न विभूषणानि कां
त इति पूर्वं विलसने गलितकुसुमदलाविलुलितकेशा जाता। तस्मात्तत्र कुसुमरचनां क
रोत्यत्राह॥ ॥ घनचयरुचि॥ ॥ घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने॥ कुर
बककुसुमं चपलासुखमं रतिपतिमृगकानने। रमते मश। तरलिततरुणानने चिकुरे। कु
रबककुसुमं रयति। कीदृशे। घनचयरुचिरे। तरलितं चांचल्ययुक्तं तरुणं [illegible]वयमाम
नं तस्मिन् चिकुरे शिरसि स्थितकेशानां पूर्वभागस्थि कुरपदवाच्यः। तत्र कुरबकः। तत्र शे

णेकुरबकः रक्तवर्णजातीयकुसुमविशेषवर्णस्यकुसुमं रचयति। कुसुममेकवचनेन। ए
कमेकं कुसुममादाय चिकुरे रचनां करोति। यद्वा॥ कुसुमरचनायां तरलितं चंचलीकृतं तत स
णस्य श्रीकृष्णस्य गमनं यत्र तस्मिन् कथंभूते चिकुरे। मेघसमूहादतिरुचिरः। सुंदरस्तस्मिन्
।कीदृशं कुसुमं। चपलासुषमं। चपला या विद्युतः। सकाशातरमाशोभा यस्य तत्। पुनः की
दृशं। रतिपतिमृगकानने। रतिपतिः कामः स एव मृगस्तस्य कानने। क्रीडारामं तस्मिन्॥ र
तिः सुंदरी तस्यापतिस्तांविहाय यास्याश्चिकुरस्तूपकाननेति इति। मृगकाननो क्र्याश्चरणाः
पन्नावोमृगा इति। तेन तत्रस्थितस्य रतिपतेः पक्षलं चिकुरस्यारण्यत्वं चोक्तमिति भावः पुन
ः किं करोतीत्याह॥ ॥घटयतीति॥ ॥घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते
॥ मणिसरममलं तारकपटलं नखपदशशिभूषिते॥ रमते॥ ॥३॥ ॥घविरमणे कुचकल
शोपरि तरलितहारेति॥ इतस्ततो विस्तृतो झालासु घने कुचयुगगगनेन खपदशशिभू

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

षिते। मणिसरममलं तारकपटलं घटयति। कीदृशे कुचयुगगने। मृगमदरुचिरूषिते। सुष्ठुशो
भने ऊर्ध्वमेव गमनं तस्मिन्। अत्र युगस्य गगनोक्त्या हृवोक्ति विपरीते। ऊर्ध्वस्थितस्य गगनत्वं। सघ
न इति पाठे घनेति किंविने इति पाठे मृगमदरूषितत्वात्सघने॥ घनेन सदृशवर्त्तमाने। श्यामत्वात्॥
गगने। शिशिरेपदहृत्तेन नखपदशशिभिर्भूषिते। प्रियनखचिह्नमेव शशिस्तेनभूषिते। तत्र तारारूपे
दृंते। मणिसरममलं तारकपटले अमलं निर्मलं स्वच्छं यन्मणिसरं मणिश्रेणीकृतं हारं तमेव
त्तारापटलं समूहं यथा स्यात्तथा घटयति। तेन हेलाय यथा सघने गगने शशिभिर्भूषिते ताराउडु
के यथा दृश्यते तथेति भावः। पुनः किं करोतीत्यत्राह॥ ॥जितविसरीति॥ ॥जितविसशकले·
मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले॥ मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीत
लारमते॥७॥ ॥जितविशिशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले॥ मधुकरनिचयं
यथा स्यात्तथा मरकतवलयं वितरति॥ जितानि विशि। शकलानि खण्डलवं मानि येन तस्मि

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

नएवंविधेतिकोमलेभुजयुगले।कीदृशेकरतलमेवनलिनीदलंतस्मिन्।मधुकरनिचयंभ्रम
रसमूहंयथाभवेत्तथामरकतश्याममणिखङ्गटितंवलयंकंकणंविस्तारयति।यत्रविशिशाक
लंभवेत्तत्र॥नलिनीदलेभ्रमराश्रयपदंते।भृङ्गभुजयुगलंविशिखानांयंकरतलंनलिनीदलं
मरकतवलयानिभ्रमरसङ्घभुजयुगलंदृश्यते॥अत्रापिवलयमित्येकवचनेनैकमेकंवलयं
परिधाप्यवित्तरतिविस्तारयतीत्यर्थः।विशिशाकलौतस्यां।विशिदीर्घाभवतितस्माद्भुजप्रमाणं
विशिशाकलमितिभावः।कीदृशे।हिमशीतले।हिमवत्शीतलेतेनतस्यमाधवविरहतापशां
तिर्जातास्मिन्विष्यतीतिज्ञापितं।ततः।किंकरोतीत्यत्राह॥ ॥रतिगृहजघनइति॥ ॥रतिगृह
जघनेविपुलापघनेमनसिजकनकासने॥मयिमयरसनेतोरणहसनंविकिरतिकृतवास
ने॥रमते॥ ॥५॥ ॥स्वींमनुस्मृतंमुखरितरसनजघनगतिलोलोत्तरारतिंयामि।जघनगति
लोलत्वाद्रसनरशनंविगलितंज्ञात्वारतिगृहजघनेमणिसरइतिपार्श्वेवामणिमयरशनांवि

गलितं ज्ञात्वा रतियद् जघने मणिसर इति पाठे वा मणिमयरशनं विकरति। रतिस्थानाधिष्ठि-
तेजघने कीदृशे॥ विपुलापघने। विपुलं च अपघनं विपुलापघनं तस्मिन् विस्तीर्णमपगतं घनं
त्काठिन्यरहितमेवंविधे पुनः कीदृशे। मनसिजकनकासने। कामस्य कनकरूपासने। तत्र कामः
सर्वदैव तिष्ठतीति सात्विप्रायोक्तिः। यद्वा। कामस्य स्वर्णतत्कृत उज्ज्वलत्वात् तद्रूपकनकतुल्ये आस-
ने उपविष्टस्तिष्ठति। पुनः कीदृशे। कृतवासने। एवंविधे जघने कृतं वसनं यस्मिन्। विगलितव-
सनत्वात्। कृतवासने जघने मणिमयरशनं प्रचुरमणियुक्तं मणिप्रधानं वा। मणिसर इति
पाठे मणिश्रेणीयुक्तं रशनं कीदृशं। तोरणं हसनं। तोरणस्य हास उपहासो यस्मात्तत्। नाना-
वर्णनिपल्लवैर्युक्तमालाकाररूपं तोरणमुच्यते॥ तत्तु मणिमयत्वात्तोरणस्योपहासं करोति। तच्च
मांगल्यरूपं द्वारे रच्यते। इदमपि रतिगृहाधिष्ठितजघने वर्त्तते इति तेन तस्यापि परमं मांगल्यं सूचि-
तं। यद्वा। कृतवासने कृतमङ्गीकृतं येन। क्रीडाविशेषरूपवासना यस्मिंस्तस्मिन्। एवमीप्सयात्तिष्ठ

बध्यते॥ २

न्तिश्चिन्नासतिवदतीतिज्ञायतइतिभावः॥ अतस्तथाह॥ चरणकिशलयइति॥ ॥चरणकिशलयेकमलानिलयेनखमणिगणपूजिते।बहिरपवरणंयावककरणंजनयतिहृदियोजिते।रमतोश्च।तस्याश्चरणकिशलयेहृदियोजितेसतियावककरणंबहिरपवरणंजनयति।रतिक्रीयांविशेषासनबंधेहृदियोजितेचरणकिशलयेतस्याःश्रमजलादिनायावककरणमपवरणंअपगतंवरणंचरणकिशलयंदृष्ट्वायावककरणंबहिर्जनयतिप्रादुर्भावंकरोति।यद्वा।लाक्षारसरञ्जितावर्तिकर्पासतूलीश्रेष्ठायावकालक्तकवाच्यंतदपवरणंकृत्वाउदककरूपंकृत्वाचरणकिशलयेयावकएवकरणंयावकधारणंकरोतीत्यर्थः।क्रियतेतत्करणं।डुकृञ्धारणपोषणयोः।क्वसतिहृदियोजितेसति।इत्युक्तप्रकारेणवाकीदृशेहृदिकमलानिलये॥कमलायाःलक्ष्म्याःनिलयंस्थानंतस्मिन्।तत्रलक्ष्मीःसर्वदातिष्ठतिगणास्तैःपूजितेचरणकिशलयविशेषणंवा।लक्ष्म्यापतिव्रततयास्वपतिः

१५४

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

प्राणप्रिययाश्चरणकिशलयं स्वगृहागतं मलानखान नवंति। किंतु मणिगणैः पूजितेवेतिभा
वः॥ एवंविधे चरणकिशलये कुदियोजिते तत्र स्वेयावकस्पर्शरणं धारणं अपवरणं सरसं बहि
र्जनयति। प्राङ्गणैर्विकरोतीतिवा॥ अतएवाग्रे खंफितदोकं। चरणकमलगलदलक्तकसिक्त
मिदं तव हृदयमुदारमिति। एवंरूतं विशंकमानासती प्रोक्तवती॥ ततो विरहोन्मेनेर्ष्ययासखीं
प्राह॥ ॥रमयतीति॥ ॥रमयति सुदृशं कामपि सुदृशं खलु हलधरसोदरे॥ किमफलम
रसंचिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे॥ रमयति॥३॥ हे सखि त्वं समानशीलव्यसनासि। य
थाममदुःखं तथा त्वयि दृश्यते। यतो विषादमूकासि त्वं वदातः परं किं कर्त्तव्यं। चिरमेतावत्का
लपर्यंतं तदागमनेऽतिदाशयाहं स्थिता। त्वमानयनार्थमपि गता विलंबे जाते तदाज्ञाते
त्वंज्ञोदयात्स नागतः किंवा मद्विरहदुःखेन खिन्नः स नागंतुमशक्तोलात्स नागतः॥
यथाहं तद्विरहदुःखेन खिन्ना सति न गता॥ तदादुःखं न जातं अहं गमिष्याम्यथवासो

प्यागमिष्यतीतिज्ञात्वास्थिता ॥ मामपित्वद्वाक्यैस्तद्विरहेणदुःखितांज्ञात्वातथाविधां
त्यक्त्वाकामवशोऽपिसुहृत्तरांसुन्दरामत्यर्थंखलुहलधरसोदरेरमयतीसखीदृढविटपोदरेचि
रं।अफलंविरसंकिंअवसंत्वंवदपूर्वोक्तिकामपिरमयतिरामामिति।स्वयंदृष्टत्वात्सखस्वद
त्रितित्वात्तत्सर्वंपृच्छति।वदसखिकामपितांप्रतिसुहृत्तरांयथास्यात्तथासुन्दरांयथास्यात्त
थासुन्दरामत्यर्थंखलुःपरवंचकः।यद्वा।खलःस्नेहरहितस्तिलपिण्याकवच्छ्यामश्चएवं
विधोहलधरसोदरेभ्राता।यथाहलधरोऽविदग्धःनोचेत्फलंहित्वाजलरूपांयमुनामावह
त्।तथायमपिपरदुःखानभिज्ञः।अहमिहनिवसामियावद्राधामनुनयमद्भवनेनचान
येथाः।इतिमामाविसार्यान्यांकामपिरमयतीत्यर्थः।तस्मादिहविटपोदरेविदलेवंविधं
पातिसखीतिविटपंवनंतस्योदरेः।यथोदरमध्येकष्टेनज्ञायतेस्थितिःतथात्रवनमध्ये
स्थितिः।आगमनाशयारहितत्वादफलंफलेनरहितंअफलंजनत्वाप्तिस्तदभावःकदाचि

दागतेफलंजातंतत्फलंविरसं।विगतंरसंरसाभासः।अनुरागोनुरक्तायांरसावहइति
स्त्विति:।अन्यथाचेत्त्वनुरागस्यरसाभासंजगुर्बुधा इति।एवमफलंविरसंकिमिहमवस
वसामीतिवद।एवंविधोक्तिर्जयदेवेनकवित्वेनापिनेत्यत्राह।इहरसभणनइति॥ ॥
इहरसभणनेकृतहरिगुणनेमधुरिपुपदसेवके।कलियुगचरितंनवसतुदुरितंक
विनृपजयदेवके॥रमतेणा॥णा॥इहैवंविधःश्रीराधयाहीनावज्ञापकोयोरसस्तस्यभण
नेवर्णने।कविनृपःकवीनांनृपोजयदेवः।जयदेवएवजयदेवकःस्वार्थेकप्रत्ययः।
स्वार्थसहायकत्वात्तदाह।कलियुगचरितमितितस्मिन्कलियुगचरितंकीदृशंदु
रितंपापरूपंतन्नवसतु।मावसतु।नन्वेवंबहवःकवयःसंतिजयदेवस्यकविनृप
त्वंकथमित्यपेक्षायामाह।कीदृशे।कृतहरिगुणने।सर्वदुःखहर्तुर्हरेर्गुणानांकृतंगुण
नंयेनतस्मिन्नर्थाद्गुणानांवर्णनेकविनृपजयदेवएकएव।एवंचेत्तर्हिहरिगु

एवर्णनकर्त्तारो बहवोऽप्यासन् संति च तदा किमेतस्य श्रेष्ठ्यमित्यत्राह । पुनः कीदृशो मधुरिपुपदसेवको मधुरिपोः श्रीकृष्णस्य पदसेवकः पदसेवां करोतीति तस्मिन्नत्रान्ये कवयस्तु हरिगुणलीलावर्णनकाव्यकर्त्तारः संति ते तु लोकरंजनार्थं कीर्त्तिनिमित्तं वित्तादिकं कुर्वंति रंजितास्तेऽस्मभ्यं बहु वित्तादिकं दास्यतीति ज्ञात्वा जीविकार्थं न तु भगवद्रंजनार्थं फलरूपं ज्ञात्वा कुर्वंति । यतस्ते न पदसेवकाः एवं चेत्पदसेवका अपि केचित्संति तत्राह ।। इह रसभणन इति । इहैवंविधे यो रसः शृंगारः चिद्रत्नात्मको रसस्तस्य भणने जयदेवकः स्वार्थैकदृष्टयः । स्वस्यार्थः स्वस्य भगवद्गुणवर्णनरूपमेव फलं तत्प्राप्तिरेव स्वार्थः न तु पररंजनार्थमिति तस्माद्वैधत्वान्नृपत्वमिति भावः । एवंविधे कविनृपे जयदेवके कलियुगचरितं न वसतु । नन्वेवंविधे कृतहरिगुणने कविनृपे जयदेवके हरणम्यं हिस्मरणमेवंविधस्य हरेर्गुणने कथं दुरितस्य संभावनेति चेत् । तत्र समाधत्ते इ

Geeta Govinda
Vallabhacharya
Bhava Prabodhini

हरसभणनेनेति। एवंविधविरहरसेनणनं कथनं इह रसभणनं तस्मिन्॥ विरहदुःखेनप्रा
णप्रियाराधा। उक्ता विपक्षेच्छादिना वशाप्राप्ता तद्रसाविष्टतया स्नेहातिशयेन मदाङ्घ्रचित्तत्वा
त्तया तद्रसस्वभावत्वात् तत्क्रीडेन कलिनाशुसंयत्व चरितं कलियुगस्य चरितं यथा क्रीडेन युग
उन्नवोपज्ञरितं कलियुगचरितं। किं तत्त्वात् खलकिं तत्व निर्दिष्टाधर्मा किं सर्वकं स्वप्राणप्रियेक
थनमेव कलियुगचरितं तत्प्रेरणेन समुखादेवंविधवाक्यकथनं स्वकवित्वेवर्णनेनमत्कृस्य दु
रितं न वसेवा वर्णनं तु फलरूपत्वात् तत्फलकं॥ यतो विक्रीडितं ब्रजवधूभिरिति वाक्याव
र्णनं क्रियते चेद्दुरितसंभावनातः प्रार्थितो। एवंविध इह रसभणने कृतहरिगुणने मधु
रिपुपदसेवके कोकिलविनृपजयदेवके एवंविधं कलियुगचरितं दुरितं न वसत्विति प्रार्थः॥
नद्युच्चकुचयुगगतः पातो कलियुगचरितं दुरितसंभावनेतिभावः॥ अथैवं दृष्ट्वापि सखी॥
किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे। इति विरहासतिपञ्चस्वरं नकृतव

त्वामातैस्त्वदङ्कुरुकस्मात्सखी दृष्ट्वा तत्र समाधानं कर्वे किंस्वकृतस्माद्धा।नायातइति॥ ॥नायात
:सखिनिर्दयोयदिश्वा॰स्त्वंदू॰किंदूयसेस्वच्छंदंबजवल्लभःसुरमतेकिंतत्रचतेदूष
णंपश्याद्यप्रियसंगमायदयितस्याकृष्यमाणंगुणैरुत्कंठार्तिभरादिवस्फुटदिदं
चेतःस्वयंयास्यति॥१॥हेसखीत्वंसमागत्रीत्वव्यसनासि[illegible]त्वांत्वामधिकदुःखि
तांपश्यामि।त्वंकिंदूयसे।कोयंदूषितासि।यदिनिर्दयोनायातःदययारहितःमद्वि र
हेण दुःखितांमांविनासाकथंस्वां[illegible]त्वानायातस्ततोनिर्दयःइतिकथंन
ज्ञातमितिचेत्तत्राह।कीदृशः।बा॰[illegible]पर्वसेव्याकर्तव्यमस्मन्याःतस्माद्धेदूतित्वंसखीन्तु
त्वामत्प्रीत्यैदौत्यकर्मणाजवर्तसि।अतोदूतीतिसंबोधनं।एवंविधासतिकिंदूयसे
।किंयातःसव्रजवल्लभः।बह्व्यःवल्लभाःयस्यबहूनांवल्लभोवातस्मात्कयापिसहस्व
च्छंदंरमतेतत्रतेतवकिंदूषणं।सनिर्दयःशठोनायातःतदानतवनचममदूषणमि

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

तितदाकिंकर्त्तव्यमित्याकांक्षायामाह॥पश्यपाद्येति।नतत्रत्वंयादिनाहंगच्छामिसनागच्छतुतात्र
घत्वंपश्यपश्यहृदयंस्पष्टाह॥इदंचेतःस्वयंमास्यतिकथंयास्यतिकीदृशं॥प्रियसंगमायोत्कं
कार्त्तिनिरन्तरस्फुटदित्रावलेभनस्यसंगमार्थंयाउत्कंठामिवनेछातस्याआर्त्तिनतदाधिकाउत्सेद्य
तेस्फुटदित्रावलेभनस्यसंगयथापत्रंशमाणाधिकेचेनरित्तंसत्पात्रंस्फोटयित्वासायातितथेदमपि
चेतःप्रियमिलनायस्वयंयास्यतीत्यर्थः॥नहुस्फुटितेमाभेपितदतःस्थितंवस्तुइतस्ततोगच्छ
त्स्वयंतत्रकथंयास्यतीत्याकांक्षायामाह॥स्वतस्याकृष्यमाणमिति।प्रियदयितगुणाइ
त्यादयःशब्दाःकथंनेइदमतीपिसोचनेनाचेतत्पूर्वंनिर्दयित्वाद्रवखलेत्याद्युक्तेरधुनाप्रियसी
मायकीदृशं।दयितशब्देवमाणीयुनरितिकोविरोधस्यादतोनी।वचेत्पुक्तमितिनाव
नदायतमसातेमनस्यगुणैराकृष्यमाणंगुणाएश्च।यदियसौःश्र।समंततकृष्यमाणयथा।
तायथागुणैरज्वादिनिर्बधाकृष्यमाणाःपशवोन्यत्रगच्छंतुस्तथेदमपिचे॰

गीत-भाव-

१५८

[illegible]नन्निवेदनंचरमणंतत्रगुणैराकृष्यमाणंभवति।अतएवपराधीनतस्तस्यगुणै
राकृष्यमाणंस्वयमेवतत्रयास्यतीतिभावः।अनेनोत्कंठावस्थाभिव्यक्ता।तादृशामी
अवस्थामविष्यतीतिअपिज्ञापितंच।ननुप्रियसंगमेविलासेप्राप्तसुखानिशय्या
दुकूलाकृष्यमाणंचेतस्तत्संगमोत्कंठातिशयंगच्छयंयातितत्रकथंदुःखमित्याकांक्षायां॥
तस्यापूर्वविलासकलत्वान्यत्रविलसनाच्चतद्गुणानैवतेनभासमानाजाता।अतस्तद्वा
रागुणानांवैपरीत्येनवर्णयतीत्याह।अनिलतरलेत्यादि॥ ॥देशाषरागे॥मठता
ले॥ ॥अनिलतरलकुवलयनयनेन।तपतिनसाकिसलयशयनेन।सखियारमिता
वनमालिना॥१॥एवंभगवतासहकृतेरमणेउद्दीपनतायेशारीरगुणासुखदाआसंस्ते
धुनाविरहेन्यत्रविलसनेनचदुःखदाजातास्तान्वर्णयति।सर्वैकिसलयशयनेरम
णंकृतंतदातत्परमसुखंवैतद्विरहेधुनाप्रियंविनानयनविषयमपिकिसलयतल्पं

प्रबोधिनी०

१५८

कलयतिविदितकृतात्रामनल्पमित्युक्तत्वात्।तापजनकत्वाच्चकोत्पासखींप्रतिकथयति॥हेसखीयावनमालिनासहरमितासाकिशलयशयनेननतपति।कथंनवकुसुमानांसुगंधशैत्यादिगुणयुक्तानांवनमालायस्यतेनसहकिशलयानांकोमलानांशीतलादिगुणयुक्तानांरचितेशयनेतेनकृत्वायारमितासानतपति।किंतुतपत्येवेतिकाकोक्तिरितिसर्वत्रज्ञेया॥यद्वा।वनमालिनापूर्वोक्तवनमालीपदस्याभि[illegible]तद्विरहेवनमालीसखिसीदति इत्यत्रस्वकंठस्थितांवनमालां[illegible]गृहीत्वानुनयादिकंकृत्वामानमपनोद्यरमणंकृतवांनास्तितेनसहयारमितासाधुनाविरहेतान्गुणान्स्मृत्वानसीदतिसीदत्येवेतिभावः।कीदृशेनवनमालिना।अनिलतरलकुवलयनयनेन।वायुनाचपलंयदुत्कमलंतद्वन्नयनेयस्यतेन।अनेनशैत्यादिगुणयुक्तस्तापनाशकस्तेनसहरमितायासानतपति।साधुनानयत्येनेतिभावः।पुनःकीदृशेन।विकसितसरसिजललितमुखेन।स्फुटनि

गीत॰गोव॰ प्रबोधिनी

१५

नसा[illegible]सिजाजैन[illegible]ना॥सखिया॥३॥ ॥विकसितसरसिजललितमुखेन॥विकसितंयस्य
रसिजलालित्यगुणयुक्तंतद्वल्ललितमतिसुंदरंमुखंयस्यतेन।एवंविधेनसह।यार
मितावसामनसिजविशिखेननस्फुटतिकामबाणेननविदार्यतेकिंतु।विदार्यतएवासंयो
गजितमनसिजतंत्रविचारत्वात्तदभावेनाधुनामनसिजविशिखेननस्फुटतीत्यर्थः॥पुनः
कीदृशेन॥ ॥अमृतमधुरमृदुवचनेन॥ज्वलतिनसामनसिजपवनेन॥सखिया॥
॥४॥अमृतमधुरमृदुवचनेन।अमृतादपिमधुरतरगुणयुक्तंमृदुअतिकोमलगुण
युक्तंचवचनंयस्यतेन।एवंविधेन।एवंविधेनसहयारमितासामलयजपवनेनकलान
ज्वलतिकिंतुज्वलत्येवास्मिन्सिसंविदोयाद्यदिस्थत्वा॥ऊहकनोमनःक्षोभयंतिहीत्यत्र
त्वात्तथात्वहिसिवचनोक्तिसमयेश्वाससौगंधिगुणयुक्तंमलयजपवनंत्ववदंगुनवाधिर
हितंविनामलयजपवनतच्छ्वाससाहचर्यात्स्मारकत्वात्तदभावेज्वलतेचेतिभावः॥वा

१५

लनिलयमिलनेनगरलमिवकलयतिमलयसमीरमिश्रकलत्वात्तथा।पुनःकीदृशेन
॥ ॥स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन।लुठतिनसाहिमकरकिरणेन॥सखियाण॥४॥स्थ
लजलरुहरुचिकरचरणेन।स्थलकमलजलकमलयोरुच्चैःसकाशादतिरुचियुक्तौको
मलशीतलादिगुणयुक्तौकरचरणौयस्यतेन।एवंविधेनसहचरेणरमितासाहिमकरकि
रणेनहत्वानलुठति।लुठत्येववा।स्थलजलकमलानिहिमकरश्चंद्रस्तस्यकिरणाःकोम
लाःशीतलाश्चारक्ताश्चप्रियकरणादहेतुत्वाद्विरहेतन्मरणात्तंविनालुठत्येववायथाप्रि
यांविनाप्रियःलुठतिविषमरणेनवायनेनतथाप्रियापितंविनालुठत्येवेतिभावः।इंदुकिरण
णमनुविंदतिखेदमधीरमित्यादिवचनात्तथा॥पुनःकीदृशेन॥सजलजलदसमुद
यरुचिरेण।दहतिनसाकिलविरहभरेण॥सखियाण॥५॥ ॥सजलजलदसमुदय
[illegible] मार [illegible] जलदा[illegible]नांमेघानांसमुदयःसमूहस्तस्याभासम्यगु

द[illegible]रा[illegible]वरसा[illegible]स्य[illegible]पि रुचिरं सुंदरस्तेन सह या रमिता सा विरहभरेण विरहातिशयेनागम
नास्याराहितत्वात्। एवंविधेन विरहभरेण हृदि न दलति दलत्येव॥ दलनं विदारणं। वित्री सर्वासी
दायमानानवतिसुखितोऽप्यन्यथाहृत्त्रिचेत। इति वा कथा हि रहे किं वाच्यमिति॥ एवंविधं सजलजलदं
विलोक्य विरहे प्रियस्वरूपवद्रुचिरं दृष्ट्वा तदभावे हृदि दलत्येवेति भावः॥ ।पुनः कीदृशेन॥ मक
नकनिकषरुचिशुचिवसनेन। श्वसिति न सा परिजनहसनेन। सखिणा॥६॥ कनकं निकषा
रुचिशुचिवसनेन। कनकस्योत्तमता[illegible]श्यामशिलातुल्यश्यामपाषाणविशेषकं
नकनिकषवाच्यः॥ तस्मिं या उज्ज्वलसुवर्णरेखा रुचिस्तथा कनकनिकषतुल्यश्यामशरीरे कन
करेखातुल्यं पीतवसनं कीदृशं। शुचि सर्वाभिरन्याभिः सह रमणेन। शुचिः कदाचिदपि न जा
तमिती पवित्रावश्रीकैरिति एवंविधेन सह या रमिता सा परिजनहसनेन नैं श्वसिति किंतु श्वस
त्येव। परितो जनो युवतीजनस्तस्य हसनेन। हत्वा न श्वसति श्वसत्येव। अग्येषुक्तलात्म

गौ×२

तनीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितं विलोक्य हसति स्वैरं सखी
मंडलइति॥ ॥एवंविधपरिजनहसनं विरहेस्मृत्वा न श्वसति निश्वासान्मुंचति। मुंचति
त्येवेतिभावः॥ पुनःकीदृशेन॥ सकलभुवनजनवरतरुणेनेति॥ ॥सकलभुवनजन।
वरतरुणेन। वहति न सा रुजमतिकरुणेन। सखिया०॥१॥ सकलभुवनंचतुर्दशभुव
नंतेषुयेजनाः जनाभिमानिनोयेयुवानः वयसास्मरधीरास्तेभ्यः सकाशाद्वरःश्रेष्ठस्तरुण
स्तरुणानंदविग्रहोंकेस्तारुण्यवयसायुक्तस्तेन सहयारमवासातिकरुणेनातिदैन्येनरु
जंक्लेशंनवदति प्रापयति वहतीवा। एतादृशेन तरुणेन। तरुणेनं ऊरितहृच्चैकस्तेनसहर
मितायासाविरहेतान्स्मृत्वा तदभावेकरुणेन। कारुण्यंदैन्यंतेनसहवर्त्तमानैरुजंवहत्ये
वेतिभावः॥ यद्वातिकरुणेननायकविशेषणं॥ कीदृशेनातिकरुणेनवरमितारुजं
पीडांनवहति। नप्राप्नोति अतिकोमलांसुकुमारीशालातिकरुणायुतेनकृत्वातथार

मतांकरोतीतियथास्रजंनवहति।वहतिच।एवंविधेनसहयारमितासाविरहे।एतादृशांर
मणांस्मृत्वातदभावेस्रजंवहत्येवेतिभावः॥एवंविधैर्दयितगुणैराकृष्यमाणंचेतःस्वयंयास्य
तीत्यर्थः॥ ॥अथश्रीजयदेवएवंविधचरित्रवर्णनेकरुणचित्तःसन्श्रीराधांप्रत्याशिषंप्रयोज
यतीत्यत्राह॥ ॥श्रीजयदेवभणितवचनेनेति॥ ॥श्रीजयदेवभणितवचनेन।प्रविशतुह
रिरपिहृदयमनेन॥ ॥७॥ ॥अनेनप्रकारेणविरहवर्णनजनितयाकलुषचित्तायांश्रीराधा
यांहृदयंप्रतिसकलङ्कःखलस्तोहरिःप्रविशतुकेनकृत्वा।श्रीजयदेवभणितवचनेन·
कृत्वा।श्रीजयदेवभणितवचनेनप्रार्थितःसन्तस्याहृदयंप्रविशत्वित्याशीः।एवंमुच्यमा
नांसंतप्तांभगवत्श्रियंसखाचंदनानिलःसेवार्थमागतःस्थितःसदाप्रियविरहेज्वालाजन
कलान्तंप्रार्थयतीत्याह॥ ॥मनोभवानंदनचंदनानिलेति॥ ॥मनोभवानंदनचंदनानि
लप्रसीदरदक्षिणमुंचवामतां॥क्षणंजगत्प्राणविधायमाधवेपुरोममप्राणहरोभवि

ध्यति ॥५॥ हे मनोभवानंदन। मनोभवः कामः तमानंदयति तस्यानंददायकः मित्रत्वात्। पूर्वोक्तौ समबाणप्राणवद्धिति। समां व्यथयति। तस्यानंददानार्थं त्वं हे चंदनानिल चंदना निजोन्मूलत्वात्सर्पविषसंपर्कान्मां मारयसि। हे जगत्प्राण। जगतः विश्वस्य प्राणस्त्वं मां मारयति। मम प्राणहरः किं भविष्यसि। भविष्यसि चेत्तर्हि [illegible] माधवं लक्ष्मीपतिं सकलरसभोक्तारं मम पुरोग्रे विधाय कृत्वा पश्चात्प्राणहरो भविष्यसि चेत्ततः प्रसीद प्रसन्नो भव। एवं प्रार्थितोपि ज्वालयति। तदेवेत्याह॥ रे दक्षिण मयि वामतां कुरुष्व॥ दक्षिणमार्गाश्रितस्य वामता नोचिता॥ स्त्रीहननं तु दक्षिणस्य कार्यं न भवतीति॥ किं च। जगत्प्राण त्वं जगदंतःपातिन्यहं ततोपि मम मारणं नोचितं। मारयसि चेत्तर्हि णी माधवं मम पुरः विधाय प्राणहरो भविष्यतीति प्रार्थना। ममाये माधवं न करोषि तन्मया ज्ञातं यतो मनोभवानंदनः त्वं संयोगे जितमनसिजतंत्रविचारे माधवं ज्ञात्वा संयोगं करोषि तेन मनोभवस्यानंदो न भवेदिति ज्ञात्वा मम प्राणहरो भविष्यसीति ज्ञातमिति भावः

।अन्यच्चायतस्त्वंचंदनानिलः।चंदनकाष्ठयुक्तोनिलोजनवत्सेवा।पिज्वालयेदपि।अविचार्य
मलयानिलमपसार्यचंदनंत्वरिता।योगेपवनेंधनयोःप्रबलोविरहानलोभिवितेस्फुर
त्वात्तया।अथैवंचंदनानिलसंप्रार्थीनीरागेदयितेसानुरागंचित्तंज्ञात्वातंनिंदयतीसा
ह॥ ॥रिपुरिवेति॥ ॥रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलोविषमिवसुधार
श्मिर्यस्मिन्दुनोतिमनोगते।हृदयमदयेतस्मिन्पुनर्वलतेबलात्कुवलयदृशां
वामःकामोनिकामनिरंकुश॥२॥ ॥यस्मिन्मनोगतेप्रियेसखीसंवासोयंरिपुरिवदुनोति
।दुखदोभवति।तद्विरहदुःखसहनमप्येतान्यवगत्यप्राणानिर्गमनकरणरोधकत्वात्अत्र
येसखीनांसंवासःरिपुरिवअभीष्टविरोधित्वात्।तत्सर्वमेवोक्तं।प्रियसखीमालापिजा
लायतइतिप्रियतेचेतेविनाहिमानिलोयंशिखिरग्निरिवासुधारश्मिरमृतमया।
मरणनिवर्तकाःकिरणायस्यैवंविधश्चंद्रोपिविषमिवात्रतोदयमत्राकंगमनंस्वि

त्ति॥श्री॥ननुकथमत्रोक्तंतस्मिन्नेवंविधंमनःप्रवेशेस्मिन्नागतेतदास्वयमेवागमिष्यतिहृदयदा
र्ढ्यंकृत्वातिष्ठतिचेत्तत्राह॥हृदयमदयइतिसकिमर्थमागच्छेत्।कीदृशोमनोगते।अदयेदया
रहिते।समोंविनामद्विरहदुःखितास्ति।एवंविधोत्पत्त्यान्यत्ररमते।एवंविधेहृदये॥मनस्यपि
नस्मरतिश्रीगमनंकृतः।हृदयंबलादेवतुनतस्मिन्नेववलते।तद्गुणैराकृष्यमाणंतत्रैवया।
ति।यतःकुवलयदृशांकामोलिज्जापाहृपोकामोवामस्त्रीतत्संबंधीनिकाममत्यर्थंनिरंकु
शः।यथामत्तगजोंकुशरहितोवशेनस्यात्तथाकुवलयदृशांकुवलयवन्मृदवोदृशोयासी
यतीमृदुःसर्वत्रबध्यतइतियस्मिन्मनोगते।एतत्सर्वंदुनोतिदुःखदंभवति।तस्मिन्नद
येहृदयंपुनर्बलात्कुरुते।अवलंबतेयतएवकुवलयदृशांवामःकामोनिकामःनिरंकुशइति
भावः॥एवंमलयादीनामेवंविधानांदुःखंसोढुमशक्यत्वान्मरणमेववरमितिजानाना।तत्प्रार्थ
यतीत्यत्राह॥ ॥बाधांविधेहीति॥ ॥बाधांविधेहिमलयानिलपंचबाणप्राणान्गृहाणन

गृह्णतु न रानन्नयि विष्ये।।किं ते कृतांतभगिनी क्षमया तरंगैरंगानि सिंच मम शाम्यतु देहदाहः।।
।।२।। ।।एवं जगत्प्राणत्वेन संबोधितः कृष्णं माधवं मम पुरोऽग्रे निधाय प्राणहरत्वेन विष्णुनीति
प्रार्थितः सन्न निवृत्तः सावदं यो नायातः कंदर्पं तु तस्मिन्नेव बलाधिक्येन तत्रादंगं तु मम क्वा
क्वापि कष्टे रागम्यते चेत्सकाममपि रमते।एवं सर्वान्नंगान्विचार्य स्मरणमेव वरमिति निश्चित्य
तदर्थं मलयानिलयादीन्प्रेरयति।हे मलयानिल भुजंगजकाष्ठसंबंधात् निजधर्मात्री
विषमुक्तोऽस्ति ष्टविषसंबंधकाष्ठानिलसंयोगादग्निरिव त्वं बाधां पीडां मरणजनकं
विधेहि।पीडां विना मरणं न भवेत् सामर्थ्यत्वात्प्रार्थयामीति स्वचित्ते।हे पंचबाण प्राणान्
गृहाण।कंदर्पो प्रियमाधवस्यैव स्फेकत्वात्पंचबाण प्रार्थनं प्राणानां ग्रहणं त्वके न बाणे
न भवेत् पंचबाण संबोधने को हेतुः प्राणानिति बहुवचनात्।।एकः प्राणस्त्वंकेन वैदे
केन बाणेन न भवेत्।।यद्वा यमुनो मलयजचंदनतरुस्वसर्पयुक्तो विष्टत्वात्तद्विषसंपर्केण

सतिषत्वाद्वाधाविधानकेननबहूनांविधानमत्राकमिति।प्राणास्तुपंचातोपंचबाणैर्यद्हरणंवि-
लंबश्चनभवेदितिज्ञात्वापंचप्राणास्तुक्तमित्यर्थः॥बाणधारकत्वेनप्राणहरणयोग्यत्वात्त्वांयि-
यामीति।एवंविधंतवबाणैःप्राणास्तथागृहाणयथानष्टंपुनराश्रयिष्येजीवावक्ष्येषकदाचि-
त्कोपिगृहेनालागच्छेत्तथानेतिभावः।गृहाश्रयणेजीवितासतीपुनःविरहदुःखंबाधते।अ-
तोनष्टंपुनराश्रयिष्येप्रोक्तमितिभावः॥तदनंतरंयमभगिनींप्रार्थतेहेकृतांतभगिनी।तिकृमया
किंकृतःअतोयेनएवंविधस्ययमस्यत्वंभगिनी।यथाभ्राताताथाभगिनीभवेत्ततःपंचबाणैःप्रा-
णहरणानंतरंकृतांतकृत्यंज्ञात्वात्वंतरंगैरंगानिसिंच।स्नापयावसानसमयेदह्यमानोचितांकृ-
तांतभगिनीत्वात्ततोममदेहदाहःशाम्यतुदग्धोममदेहःशांतोभवतु।अनेनदग्धस्योत्तर-
कार्यंचितास्वेनैवप्रार्थयतेइतिज्ञापितं।यद्वायावत्कालपर्यंतंदेहेदाहस्तिष्ठतितावत्प्राणविर्नी।
वोनभवति।तावत्प्राणानगच्छंत्यतोहेकृतांतभगिनीत्वमेतत्कर्तुंभगिन्यासियथानस्याद्दमा।

नास्तितथात्वयापिरुद्धमानकार्यांतस्तेतरंगैरंगानिसिंचयथाममदेहदाहःशाम्यत्वितिप्रार्थ
नेतिभावः॥अथैवंस्वविरहेणस्वपाणिप्रियवल्लभांप्रतिविप्रलब्धादिरसानुभवंकारयित्वैवं
तत्रथाचाभिलाषासंतापश्चिंतादिदशम्यवस्थापर्यंतानुभवंकारयित्वैवंविधांपरमदुःखि
तांज्ञात्वाविरहेऽग्रिमरसानुभवंयत्कृतवान्हरिस्तदाह॥ ॥प्रातर्नीलनिचोलमिति॥प्रा
तर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकंराधायाश्चकितंविलोक्यहसतिस्वैरंसखीमंड
लेव्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधायराधाननेस्मेरस्मेरमुखःसमस्तजगदानंदायनंदात्म-
जः॥४॥एवंविधांप्रियांप्रियविरहेणदुःखितांप्रियतमांश्रीराधांज्ञात्वासर्वाःसख्यस्तत्पक्षाप्रा-
योद्विग्नाःसंत्यष्टौवेष्टितोपविष्टाःस्थिताः।एवंकृत्वाप्रातःकालेजातेनंदात्मजोपिनंदयति।
आनंदयतीतिनंदस्तस्यात्मजत्वाह्लानार्थमाविर्भूतास्वप्रियांवतथाविधमरणपर्यंतमंगीकृ-
तंज्ञात्वातदाप्रातःस्वयमागमत्॥तदातथाविधंनंदात्मजमागतंज्ञात्वाहृष्टासर्वासामानं

दोजातस्तदासखीसर्वा आशिषः प्रयोजयति अयंसमागतोयोनंदात्मजःनंदयति।आनंदय
तीतिनंदस्तस्यात्मजत्वात्स्वयमपितथा।एवंविधोजगदानंदायास्तु।सर्वंविष्णुमयंजगदिति
तस्यजगतःविष्णुप्रियाविरहेणदुःखितेजगद्दुःखितस्थितंतदधुनासंयोगेजातेभगवतो
जगतश्चानंदोजातत्वाज्जगदानंदयास्थितेत्याशयः।यद्वा।भगवतःश्रीराधायाश्चपरस्परवि
रहेजगद्दुःखरूपमासीत्।चंदनानित्यादयः।यतोनिंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिखे
दमधीरंव्यालनिलयमिलनेनगरलमिवकलयतिमलयसमीरमितिभगवतोपिकिंजने
नकिंधनेनेनममजीवितेनगृहेनेत्यादिवाक्यैरीदृंसखीजनचंदनेंदुमलयानिलकुसुम·
किशलयतल्पकामादयश्च।आवासोविपिनायतइतिसर्वंजगद्दुःखात्मकमभूत्तदधुनाभ
गवदागमनेनतत्सर्वंजगदानंदात्मकंजातंतस्माज्जगदानंदायास्थितेत्याशयः।यद्वा।भग
वतस्तत्प्रियायाश्चविरहजंदुःखंदृष्ट्वानदीयंतज्जगत।निर्वेदका।चित्तसोयोगेजातेतस्यज

Gopi Govinda
Bhav Prabodhini

गतः आनंदायास्थितिमावक्ष्यकथंभूतः।व्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधायराधानने॥स्मेरस्मे
रमुखः।पूर्वोक्तिमाहीद्यविलज्जितस्मितसुधामुग्धाननोक्तत्वात्।व्रीडाचंचलंयन्नयनयोरंच
लंनेत्रप्रांतमित्येवंविधः।एवंदृष्ट्वाव्रीडाचंचलमंचलंनयनयोःराधायाःआननेआधाय॥आई
षत्तनम्रेईर्षावानम्रेकृत्वापरांघलाव्रीडयासन्मुखावलोकनाशक्तत्वान्नयनयोरंचलंराधानने
आधाय।ईषत्धृत्वास्मेरस्मेरमुखः।स्मितसुधामुग्धाननेदृष्ट्वातत्स्मृत्वान्मुकुंमुकुंरसख्या।
स्यद्युक्तंमुखंयस्यासौ।क्वसति।सखीमंडलेस्वैरंस्वच्छंदंयथास्यात्तथाहसतिसति।सखीहा
सः उतः प्रातः नीलनिचोलंअच्युतंविलोक्यराधायाश्चकितंयथास्यात्तथाउरःसंवीतपीतांशु
कंवीक्ष्यसंवीततमाच्युतंपीतांशुकंयत्रतादृशंप्रातःकालेवीक्ष्यसखीमंडलेपूर्वोक्तप्रियसखी
मालापिजालायनेदृष्टुक्तत्वान्मंडलाकारंकृत्वावृत्ता।स्थितत्वात्सखीमंडलमुक्तंएवंविधेहृ
सतिसति।एवंश्रीराधामाधवयोर्यमुनाकूलेपलयापयोधिजलजइत्यादिनिर्नानासनबंध

शोभैः कृतकेल्यनंतरं विश्रमितयोस्तदाश्रितकमलाकुचमंडले इत्यादिनिर्गीतेर्व्रजसुंद
रीभिः प्रबोधितस्सन् स्वपरिधीतांबरं रात्रौ श्रीराधायां स्थितं तस्या नीलनिचोलं स्वस्मिन्।
स्थितं तन्नीलनिचोलमन्यत्र स्थापयित्वा स्वपीतांबरमुत्तरीयं कृत्वा ताभिः सह विहरं कृतवा। हा×३
न्। अतश्चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमालीति गीतं तदनंतरं गोपीनां नि
भृतं निरीक्ष्य गतिलाकांक्षो जातस्तदा राधामाधवयोर्द्वयं व्रजसुंदरीणां त्यागं कृत्वा धाम्यां
विरहरसानुभवः कृतस्तदा भगवता धृतापश्चात्पर्यंतं तन्नीलनिचोलं यत्र स्थापितं स्थितं।
ततः आदाय स्वयं धृतं। तत एव स्वकीयं नीलनिचोलं ज्ञात्वा स्वमिति यानोरुमितिना।
वः। प्रियया च तत्पीतांशुकं स्वयं धृतं। स्थितं अतोपर्वमुकुंदश्रीलयनीलनिचोलमिति स्व
प्रासप्रार्थनाकरणे लोट्प्रयोगः एवंविधं प्रातर्नीलनिचोलमच्युतं राधया संवीतपीतां
शुकं यथा स्यात्तथा सर्वेचिंतोदये जाते प्रियस्यानागमनं ज्ञात्वा निराशया स्थिता ततस्त्र

प्रियमन्यत्र रमणार्थं गतं च ज्ञात्वा कथमत्रागमिष्यतीति च । एवं निश्चयं कृत्वा स्थिता तदा कस्मा
दागतमच्युतं वीक्ष्य चकिता जाता हा हा यं कथं कुतः समागत इति राधाश्चकितं उरश्च संवीत
पीतांशुकं । प्रियतमविरहे दशाम्यवस्था संपन्ने जाते सति प्रियस्य पीतांशुकमुरसि संवी
तं धृत्वा शिथिलादिपदं त्यक्त्वा संवीतमुक्तं यथावसानसमये ... दीदेवे द्युते तथेदं कृतमतो
वांशुकं चोक्तं अंबरादिपदं त्यक्त्वा चैवोक्तियते ... एवं दृष्ट्वा स्वैरं स्वच्छंदं तस्या गृह
प्रवेशनं कृत्वा यथा सा न पश्यति तथा सखीभिः ... कृते सति सति ॥ द्वयोश्च रसव्यत्यासं दृ
ष्ट्वा दासा ... आयः तदा ... नयनयोः ह्रीमाचं चलमं चलं राधानने आधाय स्मेरस्मेर
मुखः । ईषद्धास्ययुक्तं मुखमित्यर्थः । यद्वा । व्रीडा चैव चलमं चलं नयनयोर्यस्याः व्रीडाया स
न्मुखावलोकनमशक्यत्वात् । व्रीडया चैव चलमं चलं नेत्रप्रांतमागतलोकनस्य चितं । अ
च्युतमित्युक्त्वा ... सह विलसनाय सच्चुत्पन्नाव सखीसंघः । एवं विधो नंदात्मज

:प्रातःसमागतःसन् पूर्वोक्तिस्वकीयजगदानंदायास्त्वित्यर्थः॥ ॥इतिश्रीगीतगोविंदे मा
वप्रबोधिन्यांविप्रलब्धावर्णनेनागरनारायणोनामसप्तमःसर्गः॥ ॥१॥ ॥नारीसमूहो
नाराः।नाराश्रयत्वंयस्यसः।नारायणः।नागरःश्रेष्ठःश्रीकृष्णइत्यर्थः॥अष्टमेखंडितावा
क्यंगीतेनैकेनवर्ण्यते।प्रभातेचागतेवीक्ष्यनीलांशुकयुतंहरिंतदेवाह॥ ॥अथकथम
पीति॥ ॥अथकथमपियामिनींविनीयस्मरशरजर्जरितापिसाप्रभाते।अनुनयवि
नयंवदंतमग्रेप्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसूयं॥ ॥१॥ ॥अथानंतरंपूर्वोक्तिश्रीराधावा
क्यकथनानंतरं।यद्वा।यावत्सर्वावासैतीत्यारभ्यबाधांविधेहिमलयानिलेत्यंतपर्यंतं।
विरहदशावस्थापर्यंतमपिविप्रयोगरसानुभवंकृत्वानंतरंकथमपिमहताकष्टेनपू
र्वोक्तिप्रकारेणप्रकारेणयामिनींयमरूपांविनीयनिर्गम्यस्मरशरजर्जरितापिप्रभाते
अनुनयविनयैर्वदंतमग्रेस्थितंप्रणतमपिप्रियंसाभ्यसूयमाह।राधास्मरशरजर्जरि

ीत० नाव०
१६७

तापि स्मरः स्मर्यत इति स्मरः कदापि विस्मरति न तस्य कामस्य शरैर्जर्जरीभूता वक्रम।
त्राक्रापि साम्यसूर्यं- अनितः सर्वांशप्रकारेणानिसूया ईर्षया सहवर्त्तमाने वचः किंवाच्युत
विशेषणं। अपंन्दतीं प्रभुतां अनुनयविनयवदंतं अग्रेप्रणतं स्थितं। कुतो यतः साम्य
सूयं। अनिसूयाकरणयोग्यं। एवं त्यक्तागतस्ततोप्यन्याभिः सहविलसतो दृष्टस्तथापि नागतः
मरणपर्यंतांगीकारे कृते पिशालनीलनिचोलयुक्तः॥ सोस्मरस्तु रवः॥ अतो येन्नुनयविनयैर्व
दंतं। यः परोक्षेहम्यतामपरं कदापि तवे दृशां न करोमि त्युक्तवान् स्थितः॥ ततश्च सखीप्र
त्युक्तं अनुनयमहवचनेनांचानयेथा इति च। स समक्षे समागत्याये विशेषतोनुनयविनयौ
कृम्य तां मपरमित्यादिरूपं वचनमथो वदंतं॥ एवंविधं प्रणतमपि सकर्षेणकेनोत्तरीयेक
लाकरत्पांधृत्वा गतेन श्रीकृतं। अनेन प्रेमणः पराकाष्ठा दर्शिता॥ एवंप्रियैर्वचनैर्न यदर्थंम
हत्क्लेशानुनवः कृतः तं प्रति साम्यसूयमाह॥ स्मरशरजर्जरितापि कंग गतप्राणा·

नावप्रबोधि
नी०
१६

प्रियदर्शनमात्रेणान्यसूर्योदयो जात इत्यर्थः॥ ननु तद्विरहदुःखेन स्मरशरजर्ज्जरिता कंवा गतप्राणा सा ततः प्रणतमपि प्रणीपातप्रतीकारः संरंभो हि महात्मनामित्येवंविधं प्रति सान्यसूयं कथमाहेत्याकांक्षायामाह॥ कीदृशं प्रियमिति॥ यतोयं प्रियः॥ योऽप्रियो न्न वर्त्तिस उपेक्ष्यो न्न वेत् अयं प्रियः कृष्णो नोपेक्षणीयत्वात्सान्यसूयमाहेत्यर्थः॥ किंच खंडितावस्था यथा॥ उल्लंघ्य समयं यस्याः प्रेयानन्योपभोगवान्। भोगलक्ष्मांकितः प्रातरागच्छेत्तर खंडिता हि सेति। एवंविधः प्रेयानसि अतिशयेनाप्रियः प्रेयानसि अन्योपभोगवान् दृष्टा सा खंडिता नवर्त्त्येवेति खंडितावाक्यान्याह॥ ॥भैरवरागेण गीयते॥ ॥रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं॥ वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशं॥ याहि माधव याहि केशव मा वद कैतववादं॥ तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादं॥ २॥ हे माधव लक्ष्मीपतेः परवेदनानभिज्ञ लक्ष्मीवंतो न जानंति प्रायेण परवेदनामि। एवंविध

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

स्तं।पूर्ववत्तद्विरहेणदुःखिताकंठागतप्राणास्थितामय्येपरोपनोगचिकित्सितः॥समागतः॥यद्वा
माधवत्वंमामांप्रतिअधवः लक्ष्मीपतित्वादन्योपभोगवांश्चातोधवोनअमानोनाप्रतिषेधार्थं
यत्सतीद्वयास्थितायांमेवीविधंदर्शयित्वादुःखदोभवत्यतोधवोन।धवःभर्त्ताबिभर्त्तिडुधञ्
धारणपोषणयोः।धारणंपोषणंकरोतीतिभर्त्ता।तद्विपरीतकर्त्तास्पागः॥शोषणंकरोती।
तितथा।अथहेकेशवः।राजसतामससात्विकगुणनावबुद्धानांवअमृतबीजतुल्यदलात्तथा
नतुनिर्गुणाय॥कयामिलित्वांतायभुक्तांडालागतइतिचेत्तत्राह।हेसरसीरुहलोचन।सरसी
रुहकमलवल्लोचनेयस्यसः॥तवावलोकनेनैवतापनिहन्त्रिज्ञीता।कमलादिपदंत्यक्त्वा।स
रसीरुहलोचनोक्तः।तथाश्रुतस्तामनुस्मरयातवविषादंहरति।तत्रयाहिनाहंविषादंहरा
मिविषादमुत्पादयामि।अतःकथमत्रागतोसि।त्वदेकप्रणयणोहमित्याशंक्यानुनयवदंतमा
ह।कैतववादंमावद।कपटंमावद।नकैतवंवदामि।सत्यंवदामि।नान्यांगनासंगतइतिवदं

व०४

तंप्रत्याह।रजनिजनितेति।रजनिजनितेनगुरुजागररागेणकषायितंकलुषीकृतंनयनं
नयति।ज्ञापयतीतिनयनंतस्मिन्योरागअरुणतानकिंतुस्फुटंअनुरागंवहतीत्युत्प्रेक्षते
तस्यामनुरागस्तवकृतोदितेशाठ्ययोन्नयनद्वारयास्फुटमत्यर्थंबहिर्निर्गमिष्यदित्युत्प्रेक्षा।न
यनमित्येकवचनेनतस्यामेकस्यामेवानुरागोनान्यत्रेति।त्वविशमितिभावः॥सहजा
रुणंमेनयनंनजागरादित्याह।कीदृशं।अलसनिमेषं।अलसेनजागरणालस्येननिमेषं
निमीलनंयस्मिन्तत्।अननुभूतत्वद्वचनंकदाप्येतादृशंवचनेतवमुखान्नानुभूतंत
ष्वितंतयानिमीलितनेत्रेनजागरणादित्याह।उदितरसाभिनिवेशमिति।पुनःकीदृशं।उदितः
उदयंप्रापितःकषायितोवातस्यामनुभूतोयोरसस्तस्याभिनिवेशोयेनतत्॥यदिवेनान्यागमन
संगतस्तदाकथमेदित्याह॥ ॥कज्जलमलिनेति॥ ॥कज्जलमलिनविलोचनचुम्बनविर
चितनीलिमरूपं।दशनवसनमरुणंतवकृष्णतनोतितनोरनुरूपायाहिमाण॥२॥

हेकृष्णतवारुणंदशनवसनंत्वंकृष्णःकृषिर्भूवाचकरणश्चनिर्वृतिवाचकत्वान्मयि
सत्तानिर्वृतिकर्त्तेतिज्ञापितं॥यद्वा॥त्वंकृष्णस्तवारुणंदशनवसनंतनोरनुरूपमनुरूप
त्वंतनोतिसहजारुणंतवदशनवसनमधरस्तवतनुःश्यामंतस्यानुरूपंयथाशरी
रंतस्यसादृश्याद्दशनवसनंविस्तारयति॥अतःकीदृशं॥कज्जलेनमलिनविलोचनचुंब
नविरचितनीलिमरूपं॥कज्जलेनमलिनयोर्विलोचनयोश्चुंबनेनविरचितंनीलिमा
रूपंयस्मिंस्तत्॥अत्रतीर्षयामलिनपदप्रयोगः॥तेनमलिनस्यसंबंधान्मलिनत्वंजातमि
त्याशयः॥एवंविधविलोचनचुंबनविशिष्टलोचनत्वंत्वदधरचुंबनादेव॥अधरस्यदशन
वसनोक्त्यादंताकर्षणाद्दशनानामाच्छादकस्यनिलीमरूपमुचितमेवेतिभावः॥त्वद्वि
श्रि नयानदर्शनाद्विरहाग्निनादह्यमानत्वान्नयनचुंबनादित्यादि॥तदनुवदतीति॥
वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरेखं॥मरकतशकलकलितकलधौतल

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

लिपेरिव रतिजयलेखं ॥ ३ ॥ यादिमा ॥ ॥ तव वपुः रतिजयलेखं अनुहरति । कीदृशं स्म
रसंगरखरनखरक्षतरेखं । जयस्तु संग्रामेन्नकेत्तत्र संग्राममेवाह । कामरणे खरणतीक्ष्।
णायेन खरा नखास्तेषां रेखा यस्मिंस्तत् । एवंविधं तव वपुः रतिजयलेखं । स्मरसंगरे र
त्सांयोऽजयस्तस्य ज्ञापकं चिह्नमिति एवंविधं लेखं तमनुहरति । तत्साम्यं करोति । कस्याइ
वा मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिव । मरकतश्याममणिस्तस्य खंडेकलिता
कृता कनकद्रव्यलिखिताक्षररेखेव तस्याः । तव वपुः श्याममरकतशकलवत् । नखरक्ष
तरेखास्तु लत्वात्कलधौतसाम्याः । मरकतशकलैस्त्वपारवंभिता वा कुंपडपदं मकेरेतस्तु अंतः
कविना तिव्रतिग्मिकास्तत्वदिति । कलमव्यक्तमधुरं धौतिद्राक्लयतीति कलधौतं कांचनं य
स्य गृहेन वतितस्य का । विलंबनवेन्न माधुर्ये सोऽहं द्वैचात्र व्यक्तता विवेकाभावश्च । लिपिरेखा
रूपासमज्ञागपेन एवं लिखितमिति भावः ॥ सूचितः ॥ तवान्वेषणार्थं वनेऽजातगर्भिने कंवकैः खं

गीत·भाव·

१४०

मितंवपुर्नेनारीनस्वैरित्यतआह॥ ॥चरणकमलेति॥ ॥चरणकमलगदलक्तकसिक्त

प्रबोधिनी·

मिदंतवहृदयमुदारं॥दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुमनवकिशलयपरिवारं॥याहि॥ध्रु॥ ॥

उदारमिदंपरिदृश्यमानंतवहृदयंप्रार्थितमप्रार्थिमपिसर्वासांभोग्यत्वादेवंविधमुदारं॥

यथा॥उदारोभवतितस्यगृहस्थितानार्यादयःस्वाधिनास्तिष्ठेयुः॥एवंत्वापिसर्वेभ्यःप्रा

र्थिताप्रार्थितरूपेभ्योयावकेभ्योददातीत्युदारस्तथातवहृदयमितिभावः॥कीदृशं॥चरण

कमलगदलक्तकसिक्तं॥तवतापश्यामकल्पवृक्षा॥चरणकमलाज्जलक्ताद्रलक्तकेनरंजि

तंसिंचितं॥यएवंविधोदारोभवतितंरंजयति॥एजयति॥अत्रतस्तयाचरणकमलपुष्पसंपल

लक्तकेनारक्तलाञ्छितं॥पूजितमित्याशयःसूचितः॥अत्रेदंतेमदनद्रुमनवकिशला

यपरिवारंबहिर्दर्शयतीव॥मदंनयतिज्ञापयतीतिमदनःकामःकामनामनोरथोवा॥त

द्रूपोयोद्रुमःस्थावरःस्थायीभाववद्युक्तःएवंविधोकामद्रुमःस्थावरःपृथिव्यांतर्गतमस्ते

१५

निश्चलोभवेत्तथायंमदनद्रुमःतवहृदयांतर्गतोभवतितस्यनवकिसलयदलपरिवारंन
वानांनूतनारक्तानांपल्लवानांसमूहंबहिःप्रकटंदर्शयतीव।एवंविधमंतःस्थितंकोपि
नपश्यतिनजानातितस्माद्बहिःप्रकटीकृतस्तएवंविधंहृदयंदर्शयतीत्यर्थः।ननुसर्वंहृताल
क्तकस्पृष्ठकत्वागलदलक्तकत्वंकथमित्यत्रेदंसमाधने।हर्दहृतालक्तकस्यापिसात्विकावि
र्भावात्सहदर्शनादुभयोःस्वेदाधिक्यात्तथात्वमितिभावः।विरहतापशांत्यर्थंगैरिकादिसिक्तं
नांगनाचरणालक्तकमित्याह॥दशनपदमिति॥ ॥दशनपदंभवदधरगतंममजनय
तिचेतसिखेदं।कथयतिकथमधुनापिमयासहतववपुरेतदभेदं।याहिमाण॥५॥
एतदिताहचौततववपुरधुनापिएवंविधदशायामपिमयासहाभेदंकथयति।तेनेदंकं
कोपिपरस्त्वधुनापितववपुरभेदंमयासहकथंकथयति।कीदृशं।[illegible]नेत्याह।भवद
धरगतंतववतत्खेदोनास्तिममच्चेतसिखेदंजनयतीत्यनेनेदंतत्कथमितिव्यंगोक्तिः।दशना

दृशानोक्तिरितिचा।तववर्त्मावलोकनेदिमानिजस्पत्रैर्निधरस्फोटोनागमनादंतत्कृतमइत्या
हा।वहिरिवेति॥ ।वहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभविष्यतिनूनं।कथमथवंचयसे
जनमनुगतमसमशरज्वरदूनं॥याहिमाण॥६॥हेकृष्णमलिनस्यतवमनोपिनूनंवहिरिव
मलिनतरंभविष्यतीत्युत्प्रेक्षतेनूनमितिनिश्चितंएतादृशाद्रूपेणनिश्चयःकृतः।यथा
त्वंबहिर्मलिनतनुर्नामातथामनोमलिनतरमतिज्ञायते।मलिनतरंभविष्यतीत्यपेक्षाय
तेकथं।अथेत्यन्यथा।तवानुगतमनुसृतंजनंप्रवंचनानिरिक्तमनसाकांक्षिणंकथं।वंच
यसे।यद्वातवागमनादनुपश्चात्तापंगतंत्विमंदपदंकृष्ण।ष्म्यामागतस्तदत्वेहंक्षक्ला
ष्म्यामागतेतिभावः॥एवंविधंकथंवंचयसइत्यर्थः॥नन्वेवंविधंनात्माकांक्षिणंचेत्काम
मावाकंत्वयाप्रतिपन्नाहा।कीदृशं।असमशरज्वरदूनमिति।असमाःशराः।यस्यैवंविधका
मस्यशरज्वरेणसंतापेनदुःखितं।सरलाःसमाःशराःनवंतिचान्येःकासितानिःसरंति

अमीत्वसमाप्तव्याएवतिष्ठंतिननिःसरंति।अतस्तत्कृतज्वरेणदुःखितमित्यर्थः।सर्वमेवो
क्तं।तेनममहृदयमिदमसमशरास्कीलितमिति।किंच।अमंदकंदर्पज्वरजनितचिंताकु
लतयाबलवद्बाधामिति।एवंविधंजनंमलिनांतःकरणत्वाद्वंचयसेत्वं।अंतःकरणस्यनेयं
शितिभावः।त्वमेवंमुग्धात्रींकसेनाहंस्त्रीजनंवंचयामीत्यत्राह॥ ॥भ्रमतीति॥ ॥भ्रमतिभवान
बलाकबलायवनेषुकिमत्रविचित्रं।प्रथयतिपूतनिकैववधूवधनिर्दयबालचरित्रं॥
याहि०॥९॥हेनिर्दयभवानबलाकवलायवनेषुभ्रमत्यत्रकिंचिद्विचित्रंयतस्तवबालचरि
त्रं।यतस्तेबालचरित्रंवधूवधंपूतनिकैवप्रथयति।यद्वा॥निर्दयबालचरित्रं।निर्दयंय
द्बालचरित्रंतत्स्त्रीवधंपूतनिकाएववधूःप्रथयतिविस्तारयति॥गोप्यःस्त्रियःसंतुमि
वागतांपतितिमितिवचनात्पूतनयावधूत्वमितिभावः।एवंविधंतवनिर्दयबालचरित्रंवधू
वधरूपंरम्हसीमहाबलिष्ठापूतनिकालोकेज्ञापया[illegible]त्रान्ननितरांकौतिकेनरोषे

त्राघ्रमाक्रोशायतीतिस्तनिकाएवप्रथयतिअधुनाकिशोरोस्मित्वानिर्दयम्भवानितिमदत्वंनिर्दयत्नीत्या।अबलाबलरहितातस्याःकवलाययासायन्नमतीत्यत्रकिंविशेषेणचित्रमाश्चवीमितिनावः।सपूतनालोकबालघ्नीरक्षसीरुधिराशना।शिशुंश्चचारनिघ्नंतीतित।थात्वमपितस्याःप्राणैःसहपयःपानात्तादृशस्वभावत्वात्तथात्वंनिर्दयत्वंप्राप्तत्रबलाकवलायवनेभ्रमतियथापूतनाशिशुघ्नंतिपुरग्रामव्रजादिषुचचारतथात्वमपीति।सातुतान्निघ्नंतीविचारतेषांप्राणान्नात्तोद्धतेप्राणायद्युःशरीराणीतितिष्ठंत्येवस्त्रीत्वात्तथाकृतं।त्वंतुपुरुषत्वात्कलोप्यधिकःसनबलाकवलाययासाययथामृतमपिशरीरंस्थितममृतसंजीविन्याविद्ययाकोपिनजीवयेदितिज्ञात्वाबलाकवलायवनेयत्रकोपिनपश्यत्तत्रभ्रमतिनतिष्ठतिस्थितावपत्रपेदितिज्ञात्वाभ्रमणंकरोतीतिमावः।तदर्थंभ्रमतिनतत्करोतिचेत्सम्यक्एवंकृतेपिमिलनंनभवेत्।परंतुस्मरतिमधुसू

Pandit Shri Gattulalji Research Centre

दनोमामपिनिश्चेतसा।तस्मादिदमपिवरंयथाबालानांघ्राणाःस्तनया।यद्हीनास्तिस्तनपानाघ्रा
रयालया। हृदिष्टता।।द्रापैरोषसमंपिबदितिबऊवश्चनात्तथाभवतिचेदेताहृद्राजस्पहे
क्लेशानुनवादेवंविधदत्तनिश्चित्तस्मान्वेयमपितिष्ठाव:।एवंविधंजयदेवेनभणितमित्यत्राह
।।श्रीजयदेवभणितमिति।। ।।श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापं।।स्फुटमुत
सुधामधुरंविबुधाविबुधालयतोपिदुरापं।।याहिमाधव।। ।।एवंविधंजयदेवेनभणि
तं।एवंविधंकथमुक्तंइत्यत्राह।रतिवंचितेति।तत्कान्तानिःसहरमणादतिवंचिताथ
वतश्चिन्ताकितागमनात्तथाविधदर्शनात्खंडिताजाता।एवंविधायायुवत्यामिश्री।
त्रावमैक्यमिछंत्वासास्वकपोलकृतोयोविलापस्तंहेविबुधाः।विशिष्टज्ञाननिष्ठाःभगव
ल्लीलारसामृतास्वादनपरान्तुविबुधादेवाः।कुतोनतेतुसुधास्वादनपरागवेदुरिति।
तेनयतः।सुधामधुमिदंविबुधालयतोपिदुरापमिति।विबुधालयस्वर्गेततस्तत्सकारा

गीत०भाव०

१७३

दुरापं कः आप । कीदृशं मधुरं । अर्थात्सुधायाः सकाशान्मधुरमित्यर्थः । विबुधालयेइदं ना-
स्ति । तत्र रतिवैचित्तखं किं तद्भवति विलापरूपमस्मत्तं नास्ति । अस्मत्तो रूपाय यथास्मत्तं मरण-
निवर्त्तकं तापशामकं तत्तु पानादेवं भवति । इदं तु ततोप्यधिकं । एवंविधखं किं तद्भवति
विलपनश्रवणादेव विरहजदशामीदशानिवर्त्तकं तत्तापनाशकं च संयोगजातत्वादिति
भावः । एवंविधा विबुधाः । एवंविधं श्रीराधयोक्तं श्रीजयदेवेन गीतं शृणुतेत्यर्थः । अन्यदप्या-
ह ॥ ॥तवेदमिति॥ ॥तवेदं पश्यंत्याः प्रसरदनुरागं बहिरिव प्रियापादालक्तकच्छुरितम-
रुणच्छायं हृदयं । ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किम-
पि लज्जां जनयति ॥श॥ हे कितव । त्वदालोको मम प्रख्यातप्रणयभरभंगेन शोकादपि
तवेदं हृदयं पश्यंत्या मम त्वदालोकः किमपि लज्जां जनयतीति पदसंबंधः । अस्यायमर्थ-
ः । मद्विरहदुःखानुभवोद्दशामीदशापर्यंतं जायमानत्वादथ च परोपभुक्तं चिह्नं च ।

जबोधिनी

१७३

त्यागतदर्शनादतीर्ष्याकितवेतिसंबोधनं।हेधूर्तवंचकः॥एवंविधोयोयत्त्वदालोकस्तवद।
र्शनरूपः।ममसर्वत्रप्रकर्षेणख्यातः।प्रसिद्धोयोप्रणयनरःस्नेहातिशयस्तस्ययोनंगस्तेनंगस्ते
नकृत्वायःशोकोदुःखंतस्मादपितवेदंपरिहन्यमाणंहृदयंपश्यैषाममकिमपिलज्जांजनय
ति।कीदृशं।अरुणछवि।अरुणाछायायस्मिंस्तत्।अरुणकांतियुक्तं॥तत्कुतः।पुनःकीदृ
शं।प्रियापादालक्तकछुरितं।प्रियायाः।तस्याःपादालक्तकेनछुरितंयुक्तं।छुरितोस्यायथाछुरि
कालीस्वल्लगतितथात्वात्तथोक्तिः।कीदृशंपादालक्तकं।उल्लेकृतेबहिः।प्रसरदनुरागमि
वांतं।प्रतिप्रसरत्त्वच्छिन्नावदनुरागस्यानुरक्तंतांताः।स्थिताःहृदयंभित्वाबहिर्निर्ग
तइवदृश्यते।एवंविधंतवहृदयंपश्यतः।ममयोत्वदालोकः।सलज्जांजनयतिपरंत्व
त्वंनलज्जसे।यथाप्रसर्वत्रिमामुखीकृत्यविलज्जितस्तथाहमपितवेदंहृदयंपश्यतीलज्जांप्रा
प्नोमीतिभावः।स्वचितः।सर्वत्रप्रकटितोयोत्स्नेहातिशयस्तस्य।श्रीराधायांभगवतःस्नेहा

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

गीत-भाव०
१२४

तिशयोत्कर्षेतिशेति सर्वत्र सद्भावात् तस्य तदधुना तस्य स्नेहातिशयस्य भंगो जातः। कथं अन्त्य।
त्रासक्तत्वात्। तस्य स्नेहातिशयस्य भंगे जाते शोकोत्र वस्त्वेव सर्वत्र प्रसृतत्वात्तस्य तथा जा
ते तस्य शोकाद्यज्ञानं जायते यथा न वेदं हृदयं हह्या मम भवतीति स्वचित्तं प्रति सर्गं
केचिदाशिषः श्लोकाः गोवर्द्धनाचार्यस्य कृताः प्रकरणातिरिक्ता इति प्रकरणानुरो
धेन व्याख्याताः। एवं स्थितत्वात्तन्मानभंगः क्रोधरूपांतिश्च प्रकारांतरेणानन्तविष्पत्तिरिति ज्ञात्वानि
जा [illegible] म्मगीतं तदनंगवर्द्धनमिति गायंस्त्रियः कामयतीति स्थुलसूक्ष्मकुरंगीदृशां वशी
करणं महामंत्रं वंशीध्वनिं कृतवानत्रतमोहनेति॥ ॥कंसरिपोः वंशीध्वनिः वोऽवतु।
ष्माकं श्रेयांसित्वातनोत्वपोह्यलिप्सात्रिः॥ अतःपरं एवंविधमतीर्षयाकुलितचि
त्तायां श्रीराधिकायां मानातिशयमभिज्ञेत्स्यानुनयविना। यादि प्रयत्ने शैथिल्ये जाते।
वंशीसहायेनावश्यमानोपयास्पतीति निश्चित्य यत्तो निजाम्मगीतं तदनंगवर्द्धनं॥

प्रबोधिनी
१२४

इतिएवंराजन्सर्वभूतमनोहरत्वात्। गायंतंस्त्रियःकामयंतीत्यादिवचनाद्वंशीध्वनिमकरो
त्तदातच्छ्रुत्वासखीजनस्तोषविशेषमातनोति। कंसरिपोःपदप्रयोगः एतदुत्साहाशयःसूचितः। त
त्कृतासख्याशिक्षाप्रयोगंचकारेत्यत्राह॥ अंतर्मोहनेति॥ ॥अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदा
रविस्रंसनस्तंभाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः कुरंगीदृशां। दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्दु
र्वारदुःखापदांभ्रंशःकंशारिपोर्विपोहयतुवःश्रेयांसिवंशीरवः॥२॥ एवंवृष्टौजातंतद्धिती
ययक्रौशाधाः। तथायमपिस्वातिस्नेहवशाः इहमागतोभगवान्तस्मिन्नत्रतीर्षयावशा
त्विमुखीभूत्वायाहिमाधवकितववादंमावदकितवत्वदालोकःशोकादपिकिमपि
लज्जांजनयतीत्यादिवाक्यैर्निषेधकरणान्नुमावेरंनवेत्सरसपरंस्नेहहानित्वात्रसाभा
सभ्रमानवेदितिसखीजनस्यमनसिचिंतास्थितात्भगवतिस्नेहाभावाच्छ्रेयासिनभ
वंतुरितिवंशीध्वनिर्भगवताकृतःसर्वभूतमनोहरत्वादनंगवर्धकत्वादीर्षांनिवर्तयि

Geeta Govinda
Bhava Prakashini

त्वामानमणनेस्पतितेन परस्परं श्रेयांसि न विघ्नंतीति निश्चित्य सखीजनः राधामाधवौ
प्रत्याशिषः कुर्वंति व इति बहुवचनेन तयोः श्रेयसस्तत्संबंधीनां सर्वेषां श्रेयांसि न
विघ्नंति किंवा वयोः श्लेषंकृत्वा व इति। बहुवचनेन तथात्वंज्ञापितं। एवं वंशी॥
ध्वनिर्वः श्रेयांसि विस्तारयतु॥ कीदृशः कुरंगीदृशांअंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मं
दारविस्रंसनस्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः॥ प्रत्येकविशेषणं समुदायेन। पूर्वं प्रत्येकमु
च्यते। कीदृशः अंतर्मोहनः अंतःकरणमोहयतीति पुनः मौलिघूर्णनचलन्मंदारविस्रंसनस्त
ब्धाकर्षणः वेणुवादनसमये मौलिघूर्णनेन चलन्मंदारकुसुमविस्रंसनपतनेस्तब्धानां मा
नवतीनां माननस्रानां हृदयाकर्षणे दृष्टिहर्षणे दृष्टेरानंदोत्पादकत्वात्तु दृष्टिहर्षणः पुनः
कुरंगीदृशां महामंत्रः कुरंगा ध्वनिप्रियास्ते ध्वनिश्रुत्वा वशीभवंति। ततोपि कुरंगीस्त्रीजाति
स्तास्त्वधिकाः सुः। धन्यास्ममूढमतयोपि हरिण्यएतायानंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषं। आक